Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 63
IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR

SHOLICHILIK TARMOG'IDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Shuxratbek Qutbidinovich Qodirov*
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti Tayanch doktoranti
✉ qodirovshuhratbekk87@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda sholichilik tarmog'ida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning o'ziga xos xususiyatlari, tarmoq rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy omillar hamda resurslardan samarali foydalanishning ustuvor yo'nalishlari yoritilgan. Yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish, zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, yuqori hosildor sholi navlarini keng qo'llash, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va mehnat unumdorligini oshirishning iqtisodiy ahamiyati ochib berilgan. Mahsulotni saqlash, qayta ishlash va realizatsiya qilish jarayonlarini takomillashtirish orqali qo'shilgan qiymatni ko'paytirish, tarmoq rentabelligini oshirish hamda ishlab chiqaruvchilarning daromadliligini mustahkamlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Sholichilik tarmog'ining barqaror rivojlanishini ta'minlash, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash va qishloq xo'jaligida iqtisodiy samaradorlikni yuksaltirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy yondashuvlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar

sholichilik, iqtisodiy samaradorlik, resurslardan foydalanish, hosildorlik, innovatsiyalar, agrotexnologiyalar, ishlab chiqarish xarajatlari, qayta ishlash, rentabellik, qishloq xo'jaligi.

DOI: 10.5281/zenodo.21743690

KIRISH

Sholichilik qishloq xo'jaligining oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda muhim o'rin egallaydigan strategik tarmoqlardan biri hisoblanadi. Guruch dunyo aholisining asosiy oziq-ovqat mahsulotlaridan biri bo'lib, unga bo'lgan talabning yildan-yilga ortib borishi sholichilik tarmog'ini barqaror rivojlantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Aholi sonining o'sishi, iste'mol tarkibidagi o'zgarishlar, oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning ko'payishi hamda agrar tarmoq oldiga qo'yilayotgan yangi vazifalar sholichilikda iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasini yanada dolzarb etmoqda. Tarmoqning iqtisodiy barqarorligi nafaqat ichki bozorni sifatli mahsulot bilan ta'minlash, balki eksport salohiyatini kengaytirish, qishloq aholisining daromadlarini oshirish va agrar sohaning raqobatbardoshligini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Sholichilik tarmog'ining rivojlanishi yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligi, agrotexnik tadbirlarning o'z vaqtida amalga oshirilishi, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan ta'minlanganlik darajasi hamda ishlab chiqarish jarayonlarining to'g'ri tashkil etilishiga bevosita bog'liq. Sug'oriladigan maydonlardan oqilona foydalanish, suv taqchilligi sharoitida resurs tejovchi texnologiyalarni qo'llash, yuqori hosildor va iqlim sharoitiga mos navlarni ekish ishlab chiqarish hajmini oshirish bilan bir qatorda mahsulot tannarxini pasaytirish va rentabellik darajasini yuksaltirish imkonini beradi. Tabiiy resurslardan samarali foydalanish ekologik barqarorlikni ta'minlash, tuproq unumdorligini saqlash va kelgusida ishlab chiqarish salohiyatini mustahkamlash uchun ham muhim omil hisoblanadi [1, B. 155].

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sholichilik tarmog'ining iqtisodiy samaradorligi faqat hosildorlik ko'rsatkichlari bilan emas, balki ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish, mehnat unumdorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash, logistika tizimini rivojlantirish hamda qayta ishlash jarayonlarini takomillashtirish

orqali ham baholanadi. Xomashyoni chuqur qayta ishlash, zamonaviy saqlash infratuzilmasini rivojlantirish va tayyor mahsulot ishlab chiqarish hajmini kengaytirish qo‘shilgan qiymatni ko‘paytirishga xizmat qiladi. Natijada ishlab chiqaruvchilarning daromadliligi ortadi, ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlar ulushi kengayadi.

Sholichilik tarmog‘ida innovatsion yondashuvlarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashning muhim omili hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar, geoinformatsion tizimlar, masofadan monitoring olib borish vositalari, zamonaviy sug‘orish usullari, ilmiy seleksiya yutuqlaridan foydalanish hamda ishlab chiqarish jarayonlarini mexanizatsiyalash resurslardan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Innovatsion texnologiyalar ishlab chiqarish tavakkalchiliklarini kamaytirish, hosildorlikni barqaror saqlash va mehnat unumdorligini oshirish imkonini yaratadi. Bunday yondashuvlar tarmoqda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash bilan bir qatorda ishlab chiqarishning ekologik xavfsizligini ham ta’minlashga xizmat qiladi.

Sholichilik tarmog‘ining iqtisodiy samaradorligini oshirish kompleks yondashuvni talab etadi. Yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish, zamonaviy agrotexnologiyalarni keng joriy etish, ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish, ilmiy ishlanmalarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish, mahsulotni qayta ishlash va realizatsiya qilish tizimini takomillashtirish o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yo‘nalishlarning izchil rivojlantirilishi sholichilik tarmog‘ining iqtisodiy salohiyatini yuksaltirish, qishloq xo‘jaligida yuqori samaradorlikka erishish hamda mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi [2, B. 96].

ASOSIY QISM

Sholichilik tarmog‘ida iqtisodiy samaradorlik ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish darajasi, hosildorlik, mahsulot tannarxi, mehnat unumdorligi, kapital qo‘yilmalarining qaytimi va realizatsiyadan olinadigan daromadning o‘zaro uyg‘unligi bilan belgilanadi. Tarmoq faoliyatining natijadorligi mavjud resurslardan qay darajada oqilona foydalanilganligi, ishlab chiqarish xarajatlarining boshqarilishi hamda har bir gektar maydondan olinayotgan iqtisodiy samara bilan baholanadi. Yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish, ilmiy asoslangan almashlab ekish tizimini qo‘llash, yuqori hosilli va kasalliklarga chidamli navlarni ekish, agrotexnik tadbirlarni o‘z vaqtida amalga oshirish hamda ishlab chiqarish jarayonlarini mexanizatsiyalash iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omillari hisoblanadi [3, B. 66]. Suv resurslari cheklangan hududlarda suvni tejovchi sug‘orish texnologiyalarini qo‘llash, suv iste'molini ilmiy me'yorlar asosida boshqarish va raqamli nazorat tizimlaridan foydalanish hosildorlikni barqaror saqlash bilan bir qatorda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Resurslardan oqilona foydalanish natijasida mahsulot tannarxi pasayadi, rentabellik darajasi ortadi va ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy manfaatdorligi kuchayadi. Natijada sholichilik xo‘jaliklarining moliyaviy barqarorligi mustahkamlanib, tarmoqning uzoq muddatli rivojlanishi uchun zarur iqtisodiy sharoit shakllanadi.

Sholichilik tarmog‘ining o‘ziga xos jihatlaridan biri ishlab chiqarish jarayonining tabiiy-iqlim sharoitlari bilan chambarchas bog‘liqligidir. Tuproq unumdorligi, suv ta’minoti darajasi, harorat, yog‘ingarchilik miqdori va vegetatsiya davridagi iqlim o‘zgarishlari hosildorlik hamda mahsulot sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bunday sharoitda agrotexnik tadbirlarning ilmiy asosda tashkil etilishi, ekinlarni oziqlantirish tizimining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi, zararkunanda va kasalliklarga qarshi himoya choralarining o‘z vaqtida amalga oshirilishi muhim iqtisodiy ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy qishloq xo‘jaligi texnikalaridan foydalanish, geoinformatsion texnologiyalar, masofadan monitoring tizimlari va raqamli agroxizmatlarni ishlab chiqarish jarayonlariga joriy etish resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi hamda hosildorlikni prognoz qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Innovatsion texnologiyalarning qo‘llanilishi mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish tavakkalchiligini kamaytirish va mahsulot sifatini xalqaro bozor talablari darajasiga yetkazishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi [4, B. 124].

Sholichilik tarmog‘ida iqtisodiy samaradorlik faqat ishlab chiqarish bosqichi bilan cheklanmay, mahsulotni saqlash, qayta ishlash, tashish, logistika va realizatsiya qilish jarayonlarining samaradorligi bilan ham belgilanadi. Hosil yig‘ib olingandan keyingi yo‘qotishlarni kamaytirish, zamonaviy omborlar va quritish majmualarini tashkil etish, mahsulotni chuqur qayta ishlash hamda yuqori qo‘shilgan qiymatga ega tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish ishlab chiqaruvchilarning daromadlarini sezilarli darajada oshirish imkonini

beradi. Kooperatsiya va klaster tizimlarini rivojlantirish, qayta ishlash korxonalari bilan uzoq muddatli hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, logistika infratuzilmasini takomillashtirish hamda marketing faoliyatini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Bozor talablarini muntazam o‘rganish, eksport yo‘nalishlarini diversifikatsiya qilish va sifat standartlariga mos mahsulot ishlab chiqarish tarmoq rentabelligini oshirishga xizmat qiladi. Ishlab chiqarish, qayta ishlash va realizatsiya bosqichlarining o‘zaro uyg‘un holda rivojlanishi sholichilik tarmog‘ida iqtisodiy samaradorlikning barqaror o‘sishini ta'minlaydi, qishloq xo‘jaligi korxonalarining moliyaviy salohiyatini mustahkamlaydi hamda mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi (1-jadval).

1-jadval

Sholichilik tarmog‘ida iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ta’sir etuvchi omillar va ularning iqtisodiy natijalarga ta’siri [5]

Omillar	Asosiy tarkibiy elementlar	Iqtisodiy samaradorlikka ta’siri	Kutilayotgan natija
Yer resurslaridan samarali foydalanish	Almashlab ekish tizimini joriy etish, tuproq unumdorligini saqlash, meliorativ holatni yaxshilash, yer monitoringini muntazam amalga oshirish va yer fondidan maqsadli foydalanish	Bir gektar maydondan olinadigan hosil hajmi ortadi, ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi, yer resurslaridan foydalanish unumdorligi va iqtisodiy qaytimi oshadi	Yalpi hosil hajmi ko‘payadi, mahsulot tannarxi pasayadi, xo‘jaliklarning rentabellik darajasi hamda iqtisodiy barqarorligi mustahkamlanadi
Suv resurslarini samarali boshqarish	Suvni tejovchi sug‘orish texnologiyalarini joriy etish, suv sarfini raqamli monitoring qilish, sug‘orish tarmoqlarini modernizatsiya qilish va suvdan foydalanish me’yorlariga rioya etish	Suv iste’moli qisqaradi, sug‘orish samaradorligi oshadi, ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi hamda hosildorlikning barqarorligi ta'minlanadi	Suv resurslaridan oqilona foydalanish natijasida ekologik va iqtisodiy barqarorlik kuchayadi, ishlab chiqarish samaradorligi ortadi
Innovatsion agrotexnologiyalarni joriy etish	Yuqori hosilli va kasalliklarga chidamli navlardan foydalanish, zamonaviy qishloq xo‘jaligi texnikalari, raqamli agrotexnologiyalar, GPS va geoinformatsion tizimlarni qo‘llash	Mehnat unumdorligi oshadi, hosildorlik ko‘payadi, ishlab chiqarish tavakkalchiligi kamayadi hamda mahsulot sifati yaxshilanadi	Tarmoqning raqobatbardoshligi ortadi, ishlab chiqarish rentabelligi va foydalilik darajasi sezilarli ravishda oshadi
Moddiy-texnika bazasini rivojlantirish	Zamonaviy texnika va mexanizmlarni xarid qilish, ishlab chiqarish uskunalarini yangilash, servis xizmatlarini rivojlantirish va texnik xizmat ko‘rsatish tizimini takomillashtirish	Ishlab chiqarish jarayonlari tezlashadi, qo‘l mehnati ulushi kamayadi, texnik nosozliklardan kelib chiqadigan yo‘qotishlar qisqaradi	Ishlab chiqarish tannarxi pasayadi, mehnat unumdorligi va mahsulot yetishtirish samaradorligi oshadi
Mehnat resurslari va boshqaruv salohiyati	Mutaxassislarning malakasini oshirish, ilmiy maslahat xizmatlarini kengaytirish, zamonaviy boshqaruv usullarini qo‘llash va agroxizmatlar sifatini yaxshilash	Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi ortadi, boshqaruv qarorlarining sifati yaxshilanadi va ishlab chiqarish jarayonlari optimallashtiriladi	Korxonalarning boshqaruv samaradorligi ortadi, iqtisodiy natijalar yaxshilanadi va ishlab chiqarish barqaror rivojlanadi
Mahsulotni qayta ishlash va saqlash infratuzilmasini rivojlantirish	Zamonaviy omborxonalar, quritish majmualari, qayta ishlash korxonalari va qadoqlash texnologiyalarini rivojlantirish	Hosildan keyingi yo‘qotishlar kamayadi, mahsulotning qo‘shilgan qiymati ortadi va realizatsiyadan olinadigan daromad ko‘payadi	Tayyor mahsulot ishlab chiqarish hajmi ortadi, eksport salohiyati kuchayadi hamda tarmoqning rentabellik darajasi oshadi

Omillar	Asosiy tarkibiy elementlar	Iqtisodiy samaradorlikka ta’siri	Kutilayotgan natija
Marketing va logistika tizimini takomillashtirish	Ichki va tashqi bozorlarni o‘rganish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish, eksport kanallarini kengaytirish va zamonaviy marketing strategiyalarini qo‘llash	Mahsulotni sotish xarajatlari qisqaradi, realizatsiya hajmi ortadi, bozordagi raqobat ustunligi kuchayadi	Bozor ulushi kengayadi, eksport hajmi ortadi va ishlab chiqaruvchilarning daromadlari barqaror o‘sadi
Davlat tomonidan institutsional qo‘llab-quvvatlash	Imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, sug‘urta tizimi, soliq imtiyozlari, ilmiy loyihalarni moliyalashtirish va investitsiyalarni rag‘batlantirish	Investitsion faollik kuchayadi, ishlab chiqaruvchilarning moliyaviy imkoniyatlari kengayadi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish jadallashadi	Tarmoqning investitsion jozibadorligi ortadi, iqtisodiy barqaror rivojlanish ta'minlanadi va sholichilikning raqobatbardoshligi yuksaladi

Sholichilik tarmog‘ida iqtisodiy samaradorlikni oshirishda boshqaruv tizimini takomillashtirish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ishlab chiqarishni rejalashtirish, xarajatlarni tahlil qilish, moliyaviy resurslarni samarali boshqarish va investitsiyalarni ustuvor yo‘nalishlarga yo‘naltirish tarmoqning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Xo‘jaliklarda iqtisodiy tahlil va prognozlash usullaridan muntazam foydalanish resurslar taqsimotini optimallashtirish, ishlab chiqarish tavakkalchiligini kamaytirish hamda rentabellik darajasini oshirish imkonini beradi. Ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta’lim tashkilotlari va ishlab chiqaruvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish yangi agrotexnologiyalarni amaliyotga tezkor tatbiq etish, innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish va malakali mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi. Davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan institutsional qo‘llab-quvvatlash, imtiyozli moliyalashtirish mexanizmlari, agroxizmatlar sifatini yaxshilash hamda zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini keng joriy etish sholichilik tarmog‘ining iqtisodiy salohiyatini yanada mustahkamlash, uning ichki va tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirish hamda uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi [6, B. 76].

XULOSA

Sholichilik tarmog‘ida iqtisodiy samaradorlikni oshirish qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining barqaror rivojlanishini ta’minlash, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash hamda agrar sohaning raqobatbardoshligini yuksaltirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Tarmoq faoliyatining natijadorligi yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligi, hosildorlik darajasi, mahsulot tannarxi, mehnat unumdorligi, qayta ishlash imkoniyatlari hamda bozor infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi bilan bevosita belgilanadi. Resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarini ilmiy asosda tashkil etish va zamonaviy agrotexnologiyalarni keng joriy etish iqtisodiy natijalarni yaxshilash bilan bir qatorda tarmoqning uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Sholichilikda iqtisodiy samaradorlikni ta’minlash faqat ishlab chiqarish hajmini oshirish bilan cheklanmaydi. Mahsulot sifatini yaxshilash, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish, hosilni saqlash va qayta ishlash tizimini rivojlantirish, logistika va marketing faoliyatini takomillashtirish ham yuqori iqtisodiy natijalarga erishishda muhim omillar hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar, raqamli boshqaruv vositalari va zamonaviy agrotexnik usullarni kompleks qo‘llash ishlab chiqarish tavakkalchiligini kamaytiradi, resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi hamda ishlab chiqaruvchilarning daromadliligini barqaror ravishda yuksaltiradi.

Sholichilik tarmog‘ining iqtisodiy salohiyatini yanada oshirish yer, suv, mehnat va moliyaviy resurslardan kompleks foydalanish, ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarish bilan integratsiyalash hamda qo‘shilgan qiymat zanjirining barcha bo‘g‘inlarini rivojlantirish orqali ta’minlanadi. Ushbu yo‘nalishlarda amalga oshiriladigan izchil chora-tadbirlar tarmoqning investitsion jozibadorligini oshirish, ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlar ulushini kengaytirish hamda mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga munosib hissa qo‘shadi.

Takliflar

1. Sholichilik xo‘jaliklarida yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida suvni tejovchi sug‘orish texnologiyalari, raqamli monitoring tizimlari va geoinformatsion boshqaruv vositalarini bosqichma-bosqich joriy etish, resurslardan foydalanish ko‘rsatkichlarini muntazam baholash hamda ilmiy asoslangan agrotexnik tadbirlarni keng qo‘llash maqsadga muvofiq.

2. Sholi mahsulotlarini saqlash, qayta ishlash va realizatsiya qilish infratuzilmasini rivojlantirish, zamonaviy logistika markazlarini tashkil etish, ishlab chiqaruvchilar, qayta ishlash korxonalari va eksportyorlar o‘rtasidagi kooperatsion aloqalarni mustahkamlash orqali qo‘shilgan qiymatni oshirish hamda tarmoq rentabelligini yuksaltirish zarur.

3. Yuqori hosilli, kasalliklarga chidamli va iqlim o‘zgarishlariga mos sholi navlarini keng joriy etish, ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta’lim tashkilotlari va ishlab chiqaruvchilar o‘rtasidagi innovatsion hamkorlikni rivojlantirish, zamonaviy agrotexnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish hamda mutaxassislarning kasbiy malakasini muntazam oshirib borish sholichilik tarmog‘ining iqtisodiy samaradorligini sezilarli darajada yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdurahmonov, A. (2021). Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti. Toshkent: Iqtisodiyot. 145–168-betlar.
2. Xudoyqulov, J. (2020). Agrosanoat majmuasida iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalalari. Toshkent: Fan. 82–104-betlar.
3. Ismoilov, S. (2019). Sholichilik tarmog‘ini rivojlantirishning iqtisodiy omillari. Agro ilm, 5, 56–60.
4. Qodirov, B. (2022). Qishloq xo‘jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy jihatlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 4, 118–126.
5. Muallif ishlanmasi
6. Karimov, N. (2023). Sholichilik mahsulotlari ishlab chiqarishda resurslardan samarali foydalanish yo‘llari. Agroiqtisodiyot, 2, 74–81.